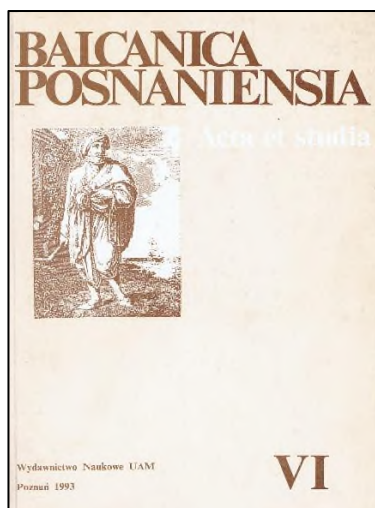

Mindak Jolanta, *Język Albańczyków w diasporze włoskiej*, „Balcanica Posnaniensia. Acta et Studia” 1993, t. 6, s. 335-344.

<https://doi.org/10.14746/bp.1993.6.19>

<https://pressto.amu.edu.pl/index.php/bp/article/view/54909>

Instytucją przechowującą materiały źródłowe jest Biblioteka Collegium Historicum Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

<http://bch.amu.edu.pl>

Zadanie zostało zrealizowane w ramach konkursu „Społeczna odpowiedzialność nauki II – Wsparcie dla bibliotek naukowych”. Projekt zatytułowany „Digitalizacja archiwalnych wydań czasopism naukowych zgromadzonych przez Bibliotekę Coll. Historicum UAM”. Projekt dofinansowany ze środków budżetu państwa, przyznanych przez Ministra Nauki w ramach Programu Społeczna odpowiedzialność nauki II. Wsparcie dla bibliotek naukowych (umowa nr BIBL/SP/0092/2024/02 z dnia 05.12.2024). Całkowita wartość projektu: 247 236,00 zł. Kwota dofinansowania: 220 836,00 zł.

The institution storing the source materials is the Library of the Collegium Historicum of the Adam Mickiewicz University in Poznań.

<http://bch.amu.edu.pl>

The task was carried out within the framework of the competition “Social Responsibility of Science II – Support for Scientific Libraries”. The project entitled “Digitization of archival editions of scientific journals collected by the Library of the Coll. Historicum of Adam Mickiewicz University”. The project was co-financed from state budget funds granted by the Minister of Science within the framework of the Programme Social Responsibility of Science II. Support for Scientific Libraries (agreement no. BIBL/SP/0092/2024/02 of 05.12.2024). Total value of the project: PLN 247,236.00. Amount of co-financing: PLN 220,836.00.

UNIwersytet
IM. ADAMA MICKIEWICZA
W POZNANIU

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Społeczna
Odpowiedzialność
Nauki II

JĘZYK ALBAŃCZYKÓW W DIASPORZE WŁOSKIEJ

JOLANTA MINDAK

ABSTRACT. Mindak Jolanta, *Język Albańczyków w diasporze włoskiej* (The language of Albanians in the Italian diaspora). Balcanica Posnaniensia. Acta et studia, VI, Adam Mickiewicz University Press, Poznań 1993, pp. 335-344. ISBN 83-232-0420-9. ISSN 0239-4278. Polish text with a summary in French.

The article gives some information about the population of Albanian origin in Italy and about their language. In the second part the author concentrated her attention on the Italian-Albanian verb system; in particular manners of expressing the meanings of the future tense in the Italian-Albanian dialects are considered against the background of appropriate constructions in the Balkan Albanian language.

Jolanta Mindak, Instytut Filologii Słowiańskiej Uniwersytetu Warszawskiego (Institute of Slavistics, Warsaw University), ul. Szturmowa 1, 02-678 Warszawa, Polska – Poland.

Wśród jedenastu mniejszości narodowych zamieszkujących określone terytoria w granicach Republiki Włoskiej¹ znajduje się także ludność pochodzenia albańskiego, nazywana zwykle po włosku „Italo-Albanesi”, a sama określająca się nazwą „Arbëresh”².

Arbresze to potomkowie emigrantów albańskich, którzy przybywali do południowych Włoch, osiedlając się głównie na terenach Królestwa Neapolu. Pradziadowie Arbreszów napływali na zajmowane dziś tereny³ kolejnymi falami emigracji, głównie w okresie od XV do XVII wieku włącznie – bądź

¹ „minoranze etniche territoriali”, por. Guzzetta 1985: 24.

² Etonim *Arbëresh* (podobnie jak odnosząca się do albańskojęzycznej ludności Grecji nazwa *Arvaniti*) wiązany jest ze średniowieczną formą (*Arban*) plemiennej iliryjskiej nazwy *Albanów*.

³ Ludność albańskojęzyczna mieszka obecnie w 50 miejscowościach na terenie sześciu południowych regionów Włoch: w Abruzzo, Molise, Campanii, Puglii, Basilicacie, Kalabrii i na Sycylii, przy czym gros miejscowości leży w prowincji Cosenza w Kalabrii (25). Duże skupiska Arbreszów znajdują się także w takich miastach, jak Palermo, Cosenza i Rzym. Szacuje się, że na terenie Włoch mieszka obecnie około 200 tysięcy albanofonów. Warto przy tym zaznaczyć, że w USA, Brazylii i Argentynie znajdują się zwarte skupiska emigrantów włosko-albańskich, którzy kultywują rodzime (albańskie, a nie włoskie) tradycje językowe i obyczajowe. Bilingwizm albańsko-włoski jest w tym wypadku zastępowany albańsko-angielskim, albańsko-portugalskim, względnie albańsko-hispańskim. Na powyższy temat por. m.in. Guzzetta 1985.

bezpośrednio z różnych terenów Albanii (zapewne głównie z jej obszarów południowych, sądząc po cechach dialektałnych ich języka), bądź też po przejściowym (choć trwającym nieraz zapewne lata odpowiadające życiu kilku pokoleń) osiedlaniu się na terytorium greckim⁴.

Albańskojęzyczna ludność Włoch miała do stosunkowo niedawna wybitnie rolniczy charakter. Zamieszkiwała stosunkowo niezbyt duże wioski, w znacznym rozproszeniu (stąd mówi się nieraz o „archipelagowym” charakterze italo-albańskiego obszaru językowego), na terenach przeważnie górskich⁵, i żyła zazwyczaj w znacznej lub kompletnej izolacji. Sprzyjało to utrzymaniu własnej odrębności językowej i kulturowej. Praktycznie dopiero w okresie międzywojennym Arbresze zaczęli na większą skalę, choć dość powoli, wychodzić z owej izolacji, a proces ten uległ znacznemu przyspieszeniu w latach powojennych, kiedy to siedziby Arbreszów powiązano siecią nowoczesnych dróg z sąsiednimi ośrodkami miejskimi, a rozwój gospodarczy Południa wpłynął na powstanie nowego typu relacji społecznych, wychodzących znacznie poza poszczególne miejscowości. Istotną rolę odgrywały też i odgrywają mass-media, obecnie szczególnie telewizja. Procesy te dla ludności albańskojęzycznej oznaczają z jednej strony możliwość i konieczność włączenia się w nurt życia współczesnego społeczeństwa włoskiego, z drugiej jednak strony stanowią coraz silniejsze zagrożenie dla zachowania odrębności językowej, a w konsekwencji i narodowej. O ile w latach trzydziestych wielu Arbreszów nie używało innego języka poza rodzimym dialektem (arbëresh)⁶, o tyle obecnie wszyscy są dwujęzyczni (bilingwizm albańsko-włoski), a jednocześnie wśród młodszej generacji rośnie liczba osób ze znajomością jedynie bierną dialektu arbëresh. Atrakcyjność kultury włoskiej (a więc włoskojęzycznej), w tym zwłaszcza kultury masowej, docierającej również do społeczności wiejskich, a także wymuszanie posługiwania się włoskim przez całą organizację życia społeczno-państwowego (szkoły, urzędy, służba zdrowia, pozarolnicze miejsce pracy itd.) mogłyby zapewne stać się wkrótce czynnikiem prowadzącym do całkowitego wyparcia języka arbëresh, którego ostoją jest w tej chwili dom i środowisko rodzinno-koleżeńskie (w niektórych miejscowościach także Kościół). Jednakże zwłaszcza od początku lat siedemdziesiątych (choć proces, na nieporównanie mniejszą skalę, w kręgach stosunkowo nielicznej wówczas inteligencji albańskojęzycznej, zaistniał już w wieku XIX) obserwuje się swoisty renesans albańkości, świadome dążenie coraz szerszego grona lokalnych działaczy kulturalnych (z bardzo różnym cenzusem naukowym, od zupełnie niskiego po poziom profesorów uniwersyteckich) do uchronienia od zagłady całej sfery tradycji duchowej, w tym tradycji językowych. Fachowcy i entuzja-

⁴ Por. Breu 1981: 323 i 332 (nota 29).

⁵ Wiele osiedli, na przykład w Kalabrii, budowali oni na szczytach wzgórz, inaczej niż okoliczna ludność włoska, która zwykle preferowała tereny położone u podnóża gór.

⁶ Por. Solano 1960: 82.

ści-hobbiści prowadzą szereg prac o charakterze etnograficznym i dialektologicznym; jednocześnie toczy się walka o możliwość nauczania początkowego w szkole w języku ojczystym dzieci ze środowisk Arbreszów; wydaje się wiele czasopism poświęconych problematyce „italo-albańskiej”, a drukujących zazwyczaj teksty zarówno po włosku, jak i w języku arbëresh. Toczy się jednocześnie dyskusja dotycząca sposobu wykreowania prawdziwie ogólnonarodowego języka literackiego włoskich Albańczyków. Ludność albańskojęzyczna we Włoszech może poszczycić się szeregiem nazwisk wybitnych pisarzy, współtworzących ogólną historię literatury albańskiej, jednak każdy z nich pisał w zasadzie w dialekcie rodzinnej miejscowości. W XIX wieku podejmowano co prawda próby utworzenia języka literackiego o szerszym zasięgu, jednak nie przyniosły one spodziewanych efektów⁷. Obecnie, i w teorii i w praktyce pisarskiej, zdaje się przeważać pogląd, że należy stosować ujednolicony sposób zapisu, w zgodzie z regułami ortografii ogólnonarodowego języka albańskiego, przyjętymi na Kongresie Ortografii Albańskiej w Tiranie w 1972 roku, przy jednoczesnym zachowaniu włosko-albańskiej specyfiki językowej (w zakresie leksyki i form gramatycznych), aczkolwiek są też twórcy znajdujący się pod silnym wpływem literackiego języka albańskiego Albanii. Nie jest zatem wykluczone, że język literacki Arbreszów będzie ewoluował w kierunku zbliżenia się do literackiego języka Albanii; mówiony język ludności włosko-albańskiej zachowuje jednak nadal swą specyfikę i może stanowić wdzięczny obiekt badań lingwistycznych.

Badania takie, choć ostatnio intensyfikowane, wciąż jednak nie przynoszą kompleksowej wiedzy o językowych cechach mowy Arbreszów. Wiadomo o niej nadal stosunkowo niewiele. Względnie najwszechstronniejszej (choć dalece niepełnej) analizy doczekały się dialekty albanofonów z prowincji Cosenza w regionie Kalabrii (i w pewnym stopniu mowa Arbreszów sycylijskich), natomiast o dialektach innych prowincji kalabryjskich, a także na przykład o tych z Molisy czy Basilicaty, wiadomo doprawdy niewiele. Stosunkowo najczęściej informacje dotyczą fonetycznej charakterystyki języka poszczególnych miejscowości. Dzieje się tak zapewne nie tylko dlatego, iż morfosyntaktyczny poziom języka stosunkowo niedawno znalazł się w centrum zainteresowania lingwistów, ale też i z powodu bardzo zróżnicowanego rozwoju fonetycznego poszczególnych dialektów włosko-albańskich, często związanego z obieraniem zupełnie odmiennych rozwiązań w mowie ludności zamieszkującej osiedla oddalone od siebie zaledwie o parę kilometrów.

Jednak także w dziedzinie morfologii i składni występuje szereg różnic tak pomiędzy dialektami Arbreszów i albańskojęzycznych mieszkańców Białka-

⁷ Np. F. A. Santori próbował tworzyć swoisty konglomerat wariantów fonetycznych, morfo-syntaktycznych i leksykalnych, czerpiąc z różnych dialektów włosko-albańskich oraz z języka pisarzy z Albanii (por. Shkurtaaj 1985: 185).

nów, jak i między strukturami gramatycznymi właściwymi mowie poszczególnych miejscowości włosko-albańskich. Skoncentruję się tu na wskazaniu pewnych osobliwości dotyczących systemu kategorii werbalnych (czasownikowych), tak jeśli chodzi o zasób form gramatycznych, jak i ich funkcjonowanie.

Wydaje się, że w stosunku do albańskich dialektów bałkańskich dialekty arbëresh różnią się przede wszystkim (choć, rzecz jasna, nie jedynie) w dwu punktach:

(1) brakiem pewnych kategorii znanych dialektom (i językowi literackiemu) Albanii, w szczególności nieobecnością kategorii tzw. admiratiwu⁸, a w ramach indicatiwu – nieobecnością form złożonego perfectum (o temporalnym znaczeniu preterytalnym);

(2) specyficznymi sposobami wyrażania znaczenia czasu przyszłego.

Admirativus to kategoria obca także w zasadzie albańskojęzycznej ludności Grecji (Arvanitom), nie występująca też (przynajmniej w tekstach prozatorskich) w dialekcie czamijskim (çamërishtja), na południowych skrawkach terytorium albańskiego i graniczących z nimi ziemiach greckich⁹.

Brak form *perfectum* (w mowie szeregu miejscowości zdają się one nie występować wcale, a tam gdzie istnieją – wspomina o nich Breu (1981) w odniesieniu do języka okolic kalabryjskiego Frascineto (prowincja Cosenza) – pełnią funkcje modalne nie związane z planem preterytalnym) jest swoistym ewenementem tak na tle pozostałych dialektów albańskich (na Bałkanach), jak i na językowym obszarze bałkańskim w ogóle, a nawet szerzej jeszcze: w areale bałkańsko-śródziemnomorskim.

Nie mniej intrygujący wydaje się sposób wyrażania treści futuralnych na językowym obszarze włosko-albańskim.

Na terenie Albanii, rozpadającej się na dwa makroregiony dialektalne: obszar gegijski na północy i toskański na południu (obecny język literacki włączając pewne cechy gegijskie bazuje jednak zasadniczo na dialekcie południowym), występują, jak i w innych językach bałkańskich, jedynie analityczne formy futurum indic., w skład których wchodzi, jako czasownik posiłkowy, bądź *kam* 'mieć' bądź *dua* 'chcieć'. Przy tym, o ile verbum auxiliarium *kam* występuje zawsze w formie odmiennej (odmienia się według paradygmatu praes. ind.), o tyle *dua* stało się w takiej konstrukcji nieodmienne (odpowiada postaci wyjściowej 3. sg. ind. praes. *do*) i funkcjonuje jako swoista partykuła. Mamy zatem, na przykład, w znaczeniu 'ja chcę iść, ty chcesz iść' konstrukcję z *dua* 'chcieć' odmienianym „normalnie”: *unë dua të shkoi, ti do të shkosh* itd. (formy *të shkoi, të shkosh* to formy 1. i 2. sg. conjunctiwu praes.,

⁸ Admirativus to kategoria werbalna, charakteryzująca się wyspecjalizowanym paradygmatem form, których mówiący używa najczęściej (choć nie wyłącznie) w sytuacji konfrontacji z nową, zwykle dlań nieoczekiwaną, sytuacją. Choć wypowiedzenia z formami admiratiwu mają zwykle swoje zabarwienie modalne, z formalnego punktu widzenia admirativus nie jest trybem.

⁹ Por. np. Demiraj 1980: 332.

odpowiadające tu funkcjonalnie polskiemu bezokolicznikowi *iść*), ale w znaczeniu futuralnym, tj. 'ja pójdę/będę szedł, ty pójdziesz/będziesz szedł' itd. wystąpi nieodmienny element *do*, por. *unë do të shkoj, ti do të shkosh* itd.

Konstrukcje futuralne tego typu stanowią najbardziej rozpowszechniony model na bałkańskich obszarach dialektów albańskich: dominują w dialekcie toskijskim (południowym), występują w języku albanofonów w Grecji, a funkcjonują też, choć w ograniczonej mierze, w północnoalbańskim dialekcie gegijskim; albańszczyzna zna też jednak, jak wspomniano, formy futuralne współtworzone przez czasownik posiłkowy *kam* 'mieć'. Znane są dwa typy takich konstrukcji¹⁰:

(1) dominujący w dialekcie gegijskim typ

kam me shkue

gdzie odmienia się tylko posiłkowe *kam*, a *me shkue* funkcjonuje na zasadach infinitiwu (forma typu *shkue* to gegijska odmiana participium, któremu w wariacie toskijskim odpowiadałby imiesłów *shkuar*; w tym ostatnim dialekcie nie występuje jednak analogiczna do *me shkue* konstrukcja infinitywna);

(2) spotykany głównie w dialekcie toskijskim (i na południu obszaru gegijskiego) typ

kam për të shkuar

Formy ogólnalbańskie typu *do të shkoj, do të shkosh, do të shkojë* itd. ('pójdę, pójdziesz, pójdzie') i gegijskie typu *kam me shkue, ke me shkue, ka me shkue* ('ts.') uznawane są za pozbawione (na obecnym etapie rozwoju językowego) dodatkowych znaczeniowych odcieni modalnych – wyrażają tylko treści temporalne, lokując daną akcję czy stan w przyszłości.

Forma typu *kam për të shkuar, ke për të shkuar, ka për të shkuar* itd. uznawana jest za nacechowaną modalnie i wyrażającą modalność konieczności (futurum necessitatis)¹¹.

Sytuacja na dialektalnym obszarze italo-albańskim jest znacząco różna: częściowo gdy chodzi o repertuar form werbalnych, a istotnie w odniesieniu do odpowiadających owym formom znaczeń. Bałkańsko-albańskiej konstrukcji typu *do të shkoj* (nieodmiennie *do*, pochodzące od czasownika *dua* 'chcieć' + conjunctivus praes. koniugowanego czasownika) odpowiada formalnie analogicznie zbudowana konstrukcja włosko-albańska (jedynie partykula koniunktywna *të* występuje tylko na części obszaru i nie zawsze obligatoryjnie), jednak konstrukcja taka nie utraciła tu swego pierwotnego modalnego (wolitywnego) nacechowania (związanego ze znaczeniem słowa posiłkowego, które nie uległo tutaj pełnej desemantyzacji, jak stało się w albańszczyźnie

¹⁰ Por. np. Demiraj 1980: 281.

¹¹ Por. np. Eintrei 1982: 94, 95, Demiraj 1980: 285, 286.

bałkańskiej). Poświadcza to materiał dialektalny z całego szeregu miejscowości zamieszkiwanych przez albanofonów.

Oto trzy przykłady, z których dwa pierwsze (bez partykuły *të*) zapisane zostały w regionie Molise (Montecilfone i Ururi w prowincji Campobasso, zapis w *Shëjzat* 1960, 3-4, s. 133, 141), a trzeci w Kalabrii (Vacarizzo w prowincji Cosenza, zapis w *Shëjzat* 1960, 1-2, s. 67):

Do më laç? 'vuoi lavarmi?', 'chciałabyś mnie umyć?'

odpowiednik albański literacki: *do të më lash?*

Do kallomi ke pimi? 'voliamo scendere per bere?', 'zejdziemy (w sensie: czy mamy ochotę zejść, może byśmy mogli zejść) napić się?'

albański literacki

– odpowiednik formalny: (a) *do të zbresim për të pirë (pak)?*

– odpowiednik funkcjonalny: (a) *deshirojmë/duam të zbresim (pak)?*

Ti, ndë do të rriç të shurbeç me mua...

'tu, se vuoi stare a lavorare con me ...'

'a ty, jeśli chcesz zostać (i) pracować ze mną ...'

albański literacki

– odpowiednik formalny: ... *do të rrish ...*

– odpowiednik funkcjonalny: ... *dëshiron/do të rrish ...*

Arbresze używają również konstrukcji futuralnej z czasownikiem posiłkowym 'mieć' *kam*, która jednak także zdaje się nigdy nie tracić nacechowania modalnego (futurum necessitatis); formy typu *kam (të) vete* 'mam/muszę iść' odpowiadają zatem funkcjonalnie wspomnianym wyżej bałkańsko-albańskim konstrukcjom typu *kam për të shkuar*. Sądząc po dostępnym materiale dialektalnym i spostrzeżeniach zanotowanych przez niektórych albanologów (jak np. Lambertz czy Breu), na przeważającym (lub, co najmniej, znacznym) obszarze dialektalnym italo-albańskim oba człony czasownikowe konstrukcji typu *kam (të) vete* są odmienne: *kam* odmienia się według paradygmatu praes. indic., a *të vete* zgodnie z odmianą czasu teraźniejszego koniunktywu¹². Jednak w znajdujących się stosunkowo znacznie na północy (wobec pozostałych siedzib Arbreszów) albańskojęzycznych miejscowościach regionu Molise nastąpiło zjawisko nie znane bodaj albańszczyźnie bałkańskiej, a mianowicie posiłkowe *kam* 'mieć' stało się nieodmienne (w postaci odpowiada-

¹² W niektórych dialektach partykuła *të* może być pominięta poza formami 2. i 3. sg. – por. uwagi Breu 1981: 314 dotyczące części obszaru prowincji Cosenza; w innych dialektach partykuła ta może nie występować wcale – tak jest na przykład w części przynajmniej obszaru regionu Molise, por. zapisy w *Shëjzat* 3, 4 z 1960 r.

jącej 3. sg. praes. ind., tj. *ka*). Tak więc na tym obszarze oba nacechowane modalnie typy konstrukcji futuralnych, z *do* (pochodzącym od 'chcieć', modalność wolitywna) i z *ka* (pochodzącym od 'mieć', modalność konieczności), składają się obecnie z partykuły futuralno-modalnej (odpowiednio *do* i *ka*) i odmieniającego się według paradygmatu conj. praes. (ale często bez partykuły koniunktywnej *tē*) koniugowanego czasownika. Mamy zatem, na przykład:

na ka vuhemi tē ecmi (1.pl.)
 'noi dobbiamo metterci in camino'
 'musimy ruszać (zebrać się do drogi)'

nani ka vete edhe u (1.sg.)
 'ora anch'io devo andare'
 'teraz (już) ja też muszę iść'

ndē ka mē haç, bēj si do (2.sg.)
 'se dovrai mangiarmi, fà come vuoi'
 'jeśli masz (musisz) mnie zjeść, to rób jak chcesz'

ti ka bēç njē pullas (2.sg.)
 'tu devi costruire (fare) un palazzo'
 'masz (musisz) zbudować pałac'
 (powyższe przykłady zostały zapisane w Ururi)

Si ka bēmi (1.pl.)
 'come dobbiamo fare?'
 'jak mamy postąpić?'
 (zapis z Portocannone¹³)

Lektura tekstów dialektalnych poucza, że zjawisko to nie ogranicza się do terenów regionu Molise (do których odnosił swe wzmianki Lambertz), ale obejmuje też inne dialekty Arbreszów. I tak, wśród tekstów obrzędowych z terenów regionu Basilicata zapisanych przez Antonia Bellusci (Bellusci 1983) znajdują się fragmenty pochodzące od informatorki z San Costantino Albanese (prowincja Potenza), używającej regularnie spetryfikowanego *ka* (choć, dla odmiany, formy koniunktywu występują tu zawsze z partykułą *tē*), por.:

e atje ka t'lēsh ... (2.sg.) (Bellusci 1983: 20)
 'e lì devi lasciare ...', 'i tu masz/musisz zostawić ...'
 (*ka t'lēsh*, a nie: **ke t'lēsh*)

¹³ Powyższe zapisy (z Ururi i Portocannone) przytacza się tu za *Shëjzat* 1960, 3-4, s. 129, 130, 142.

e si hiri ashtu ka t'dalsh (2.sg.) (Bellusci 1983: 42)

'e come sei entrato così devi uscire'

'i tak jak wszedłeś, tak masz/musisz wyjść'

ka t'kapërcenj nj'lum e ka t'e paguenjen (3.pl.) (Bellusci 1983: 41)

'essi devono oltrepassare un fiume e devono pagare (il tragitto)'

'muszą przeprowić się na drugi brzeg rzeki i (muszą) zapłacić za to'

(por. *ka t'paguenjen*, a nie **kan t'paguenjen*)

Powyższe fakty zdają się świadczyć o znacznej potencjalnej skłonności albańskiego systemu werbalnego do przekształcania czasownika posiłkowego w element nieodmienny; o ile takie przekształcenie czasownika 'chcieć' znajduje analogie na całym obszarze bałkańskim (por. nowogreckie *tha*, arumuńskie *va*, macedońskie *ke*, bułgarskie *šte*), o tyle czasownik posiłkowy 'mieć', jeśli pojawia się w innych językach bałkańskich (por. np. w dakorumuńskim czy macedońskim), to zawsze w formie odmiennej. Intensyfikacja w toku rozwoju dialektów arbëresh procesu przekształcania w nieodmienne partykuły czasowników posiłkowych (podkreślmy, bez ich desemantyzacji!), jak się wydaje, nie znajduje oparcia w systemie językowym sąsiednich dialektów włoskich (por. Breu 1981: 324), musi być zatem traktowana jako tendencja rodzima, co być może mogłoby rzucić nowe światło na problem ewentualnych wpływów międzyjęzykowych towarzyszących powstawaniu bałkańskiego typu konstrukcji futuralnej z partykułą pochodzącą od posiłkowego czasownika 'chcieć'.

Zaprezentowane tu zjawisko ma niewątpliwie charakter innowacyjny na poziomie struktury formalnoskładniowej albańszczyzny, natomiast w sferze wyrażania treści temporalnych odnoszących się do przyszłości, dialekty włosko-albańskie zdają się być bardziej zachowawcze niż język Albańczyków bałkańskich. Wiąże się to z faktem, że mowa Arbreszów nie zna właściwie form czasownikowych wyspecjalizowanych w przekazywaniu informacji temporalnej (futuralnej) sensu stricto; jak wskazano powyżej, konstrukcje z *do* i z *ka* zachowały nacechowanie modalne. Analiza tekstów dialektalnych poucza, że w funkcji „czystego” futurum występują bardzo często formy czasu teraźniejszego. Tego typu zabieg bywa na większą czy mniejszą skalę stosowany także przez szereg innych języków, w tym i polszczyznę (por. np. *jutro jadę do Krakowa*), a także albański język literacki, jednak w mowie Arbreszów, ze względu na brak konkurencji odrębnej konstrukcji futuralnej, frekwencja form praes. ind. w funkcji futurum jest niezwykle wysoka. Z drugiej strony nie są to jedyne formy zdolne do wyrażania znaczenia czasu przyszłego, gdyż szczególnie w zdaniach czasowych wprowadzanych przez *kur* 'kiedy, gdy' w funkcji futurum występuje nieraz conj. praes.

Oto parę przykładów:

Kur të kalbet strati sat'ëmi, at hera martohe.

'Quando s'infradicerà il letto di tua madre, io mi sposerò'

Nesër kur këndon gjeli ngri sit te moti.

'Domani, quando canterà il gallo, alza gli occhi in alto'

Kur vjen te jetra herë, ndëse e njeh, e merr.

'Quando verrai la prossima volta, se lo riconoscerai lo prenderai'

Ai ngë mënd e çonj

'egli non potrà trovarla'

... se ashtu ha edhe atë

'... perchè mi mangerò anche quello'

s'vinj më të t'pertar

'non verrò più ad infastidarti'

me këtë nëk nxjerrmi krie

'con questo non verremo mai a capo (= non riusciremo mai a vincerlo)'

u t'e ferkonj e sand'Ana t'e shiron

'io te lo massaggio e sant'Anna te lo guarirà'.

Wskazane wyżej fakty językowe jasno dowodzą, że werbalny system arbëresh różni się dość istotnie od albańszczyzny bałkańskiej, z punktu widzenia zarówno cech archaicznych, jak i procesów innowacyjnych, jednak z drugiej strony nie ulega wątpliwości, że w wypadku mowy włoskich Arbreszów i bałkańskich Sziptarów (Shqiptar to 'Albańczyk' po albańsku) mamy do czynienia z tym samym językiem i że różnice, choć istotne, są zapewne mniej jaskrawe niż w wypadku poszczególnych dialektów niektórych innych języków rodziny europejskiej.

BIBLIOGRAFIA

- Bellusci A. 1983, *Magia miti e credenze popolari. Ricerca etnografica tra gli Albanesi d'Italia*, Cosenza.
- Breu W. 1981, *Forme verbali perifrastiche arbërisht*, w: *Etnia albanese e minoranze linguistiche in Italia. Atti del IX Congresso Internazionale di Studi Albanesi*, Palermo, 313-333.
- Demiraj Sh. 1980, *Morfologjia historike e gjuhës shqipe*, Prishtinë.
- Eintrei G. I. 1982, *Albanskij jazyk*, Leningrad.
- Guzzetta A. 1985, *L'etnia albanese in Italia*, w: *Le minoranze etniche e linguistiche. Atti del I° Congresso Internazionale*, Palermo, 23-35.
- Shëjzat – *Le Pleiadi*. Rivista culturale, sociale ed artistica, Roma.
- Shkurtaj Gj. 1985, *L'Arbëresh d'Italia come lingua scritta*, w: *Le minoranze etniche e linguistiche*, Palermo, 181-189.
- Solano F. 1960, *Osservazioni sulle parlate italo-albanesi*, Shëjzat 3-4, 81-90.

LANGUE DES ALBANAIS D'ITALIE

Résumé

Parmi d'autres minorités nationales en Italie il y a aussi de descendants d'émigrants albanais, appelés „Italo-Albanesi” par des Italiens et „Arbëresh” par eux-mêmes. Ils ont conservé (au moins – partiellement) de parlers albanais de leurs ancêtres, nommés „arbëresh”.

Des albanophones italiens habitent aujourd'hui en 50 localités de régions méridionales d'Italie. Les localités en question sont géographiquement dispersées et elles constituent une sorte d'archipel sur la carte linguistique d'Italie.

Pratiquement chaque localité possède son propre parler, différent (de plus ou de moins) de parlers d'autres localités. Les différences concernent avant tout l'évolution de la structure phonétique de parlers locaux. D'autre part, sur le plan morphosyntaxique on peut indiquer aussi de différences remarquables entre les parlers arbëresh et l'albanais balkanique ainsi qu'entre les parlers particuliers arbëresh. Parmi les traits caractéristiques du système verbal italo-albanais (arbëresh) il faut souligner le manque de la catégorie d'admirativité (si typique pour l'albanais balkanique) et de formes composées du parfait (en tant qu'exposants du sens temporel de prétérîte). Autre trait bien typique de l'arbëresh est une manière particulière d'exprimer le sens temporel du futur. La seconde partie de la présente brève étude est consacrée justement au problème de cette dernière particularité.

L'analyse de constructions exprimant le sens du futur permet de constater que les parlers arbëresh, par rapport aux parlers albanais balkaniques, sont relativement plus conservateurs au niveau sémantique (ils conservent une nuance modale en signification de constructions du type *do të shkoj* et *kam për të shkuar* d'albanais littéraire) et en même temps ils sont plus enclins à innovations au niveau formel (transformation: auxiliaire *kam* → particule *ka*).